

Izseljenska zgodba iz loških hribov

Izvleček

O zgodbi Marije Krek – male Micke iz Poljanske doline – lahko rečemo, da je tipična slovenska izseljenska zgodba. Začne se z njenim rojstvom v vasi Gorenje Brdo in nadaljuje ter zaključi v Združenih državah Amerike, kjer je tako kot mnogi drugi Slovenci tudi ona našla svoj novi dom. Zgodbo bogatijo fotografije, pisma in družinski dokumenti.

Ključne besede: izseljevanje, Poljanska dolina.

Abstract

Emigrant story from the Škofja Loka hills

The story of Marija Krek - little Micka from Poljane valley - is a typical Slovene emigrant story. It began with her birth in the village of Gorenje Brdo and continued and ended in the United States, where, like a many other Slovenes she found her new home. The story is enriched by photos, letters and family documents.

Key words: emigration, Poljane valley

Slovenci smo narod izseljencev. Migracije so od nekdaj del našega naselitvenega prostora, pravi eksodus pa je za slovenski prostor predstavljalo izseljevanje ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Kot del evropskega izseljenskega vala so se naši predniki trumoma usmerili proti Združenim državam Amerike, ki so v ljudskem izročilu veljale za obljubljeni deželo, kjer se cedita mleko in med, zeleni dolarji pa ležijo na vsakem koraku. Največ ljudi je odhajalo iz slovenskih obrobni pokrajin, kjer je bil ekonomski položaj najslabši, izvzeta pa ni bila niti Škofja Loka z obema dolinama. Ločani, Poljanci in Selčani so kot rudarji in obrtni pomočniki, njihove sokrajanke pa kot služkinje in kuharice, odhajali v Trst, Pulo, na Reko, v Opatijo, Zagreb, Gradec, na Dunaj, Tirolsko in Češko,¹ mnoge od njih pa so različni razlogi odpeljali čez morje v Ameriko.

1 Drnovšek, Izseljevanje iz Poljanske doline do prve svetovne vojne, str. 51–60.

Teško bi našli slovensko družino, ki v svoji bližnji ali oddaljenejši preteklosti nima kakšnega izseljenca in prav zato bo v zgodbi male Micke iz loških hribov marsikdo našel podobnost s svojo rodovno zgodovino. Tudi zato Micka, ki je pri štirinajstih letih za vedno zapustila »stari kraj« in se po šestdesetih letih tja prvič vrnila na obisk, predstavlja tipično slovensko izseljensko zgodbo. Vsi smo del te zgodbe in že jutri lahko kakor »mala Micka« sami tkemo nove migracijske poti.

Micka z Gorenjih Brd

Marija Krek se je rodila 5. 1. 1906, v zaselku Gorenje Brdo 9 v Poljanski dolini, kot prvi otrok Marijane in Jerneja Krek. *Pr' Šurk*, kakor se je po domače reklo kmetiji v zgornjem delu vasi, je bil Jernejev dom, Marijana se je tja primožila leta 1905 iz Karlovca pod Blegošem.² Ob poroki sta Jernejeva starša sinu prepisala posestvo (zemljo in hišo), o čemer priča ohranjena notarska pogodba, pod katero se je podpisal škofjeloški notar Niko Lenček. Micka, kakor so klicali prvorojenko, je leta 1909 dobila sestrico Angelo, 1910 Johano in 1911 še bratca Alojzija. Septembra 1912 je vstopila v enorazredno občo ljudsko šolo v Malenskem Vrhu in pridno pomagala pri delu na polju ter v hlevu.

Preden je dopolnila deset let, je oče Jernej odšel za boljšim zaslužkom v Ameriko. Kmetija, katere lastnik je bil, ni zadoščala za spodobno preživetje družine in že precej znancev in sosedov je odšlo s trebuhom za kruhom. Med njimi je bil tudi njegov brat France, ki je iz obljubljenе dežele pošiljal spodbudna pisma. Grozeča velika vojna je še olajšala odločitev in pospešila njegov odhod. Ko se je poslavljaj – Micka ima pred sabo podobo očeta, ki z lesenim kovčkom odhaja po klancu proti Poljanam – je še rekel, da jim bo pisal. Vse se je zdelo zelo neresnično. Micka se je bala, da očeta ne bo videla nikoli več.

Na skromni kmetiji je Marijana s tremi otroki ostala sama. Teško se je prebijala, vojna je razmere le še poslabšala. Micka se spominja, da so jim v zadnjem letu vojne pobrali še semenski krompir in so bili primorani jesti travo. Leta 1918 je v njihov težak vsakdan vstopil ruski emigrant Ladik in dodobra razburkal vsakodnevno enoličnost. Marca 1919 se je iz zveze med Marijano in Ladikom rodil Mickin polbrat Ciril.³

Vmes so nepretrgoma prihajala pisma iz Amerike. Oče jim je sporočal o trdem življenju in delu pod zemljo – »v majni« – , kakor je po ameriško imenoval rudnik. Poletje leta 1920 je bilo na vrhuncu, ko je sosed spet prinesel belo pisem-

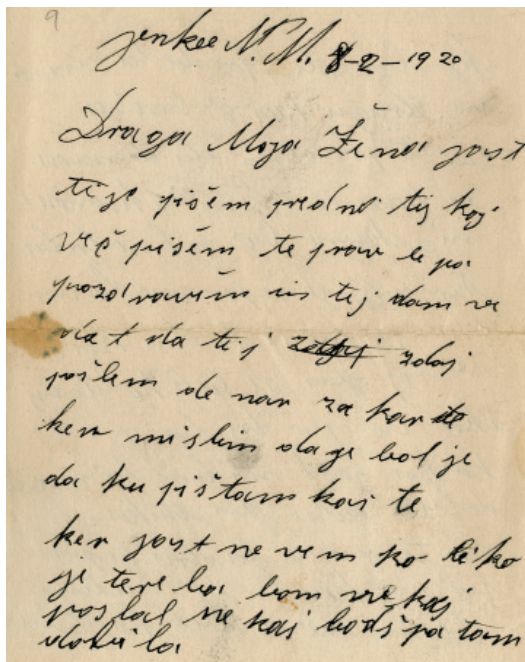
2 Marijana Jereb, poročena Krek, se je rodila 3. 11. 1885, v Dolenji ravni 3 (po domače v Karlovcu) Janezu in Mariji Jereb. Janez je eden od sedmih sinov iz novele Ivana Tavčarja *V Karlovcu*, ki je prvič izšla v *Letopisu Matice slovenske* leta 1880 pod psevdonimom Emil Leon.

3 Ciril Krek je dobil priimek Marijaninega zakonskega moža Jerneja, več o njegovi usodi sem napisala v članku *Tavčarjev in moj Karlovec*, ki je bil objavljen v *Loških razgledih* 60, str. 173–190.

Micka v osnovni šoli v Malenskem Vrhu (v zadnji vrsti desno od učiteljice). (iz zasebnega arhiva)

sko ovojnico, opremljeno z lepo, nagnjeno pisavo. Pismo se je, kakor po navadi, začelo z *Draga mi žena* ... a Marijana je, ne da bi ga prebrala do konca, vedela, da bo tokratna vsebina močno spremenila njihova življenja. Mož Jernej ji je v pismu naročal, naj proda živino in orodje, kmetijo pa odda v najem. Prav kakor v pesmi Mileta Klopčiča *Mary se predstavi*⁴ je tudi Mickin oče zapisal, da je v Ameriki za spoznanje bolje. Čas je bil, da pridejo za njim.

Jernej je leta 1920 ženi poslal pismo, naj pride za njim. (iz zasebnega arhiva)

4 Klopčič, *Mary se predstavi*, *Ljubljanski zvon* 52/1932, št. 7, str. 411–412.

V Ameriko!

Septembra 1920 je Marijana v imenu svojega moža, lastnika kmetije na Gorenjem Brdu 9, posestvo za deset let oddala v najem Francu Poljanšku z Žirovskega Vrha. Sledila je navodilom svojega moža in prav tako kot on upala, da se bodo nekoč vrnili na rodno grudo. Še toliko bolj zato, ker je v domovini morala pustiti dva otroka: bolešno Johano in Rusovega sina Cirila.

Z denarjem, ki ji ga je iz Amerike poslal Jernej, je pri Simonu Kmetcu, ki je imel v Ljubljani zastopniško pisarno za Paroplovno družbo Consulich - Line, naročila vozne karte. Gospod Kmetec ji je v dopisu vljudno sporočil, da je zanjo in njene tri otroke preskrbel »na poštnem parniku Belvedere, kateri na dan 18. decembra 1920 iz Trsta v New York odpluje, prostor v III. razredu.« Naroča še, naj se zagotovo zglasijo v njegovi ljubljanski pisarni, na Kolodvorski ulici 26, že 14. decembra, saj morajo še isti dan oditi naprej v Trst. Vsak potnik se je namreč moral 4 dni pred odhodom parnika javiti pri preiskovalni komisiji, ki je preverila ustreznost dokumentov in zdravstvenega stanja odhajajočih.

Skupaj z otroki se je Marijana slikala za potni list, ki ga je 30. avgusta 1920 izdalo Okrajno glavarstvo v Kranju. Njegova veljavnost je bila dvanajst mesecev in le za pot v Ameriko, državno mejo pa so smeli prečkati le z železnico pri Logatcu. Datum odhoda so prestavili za deset dni. Iz žigov na potni listini lahko sledimo njihovemu potovanju in razberemo, da so 16. decembra 1920 zapustili Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev pri Verdu (Vrhnika), svoj pečat pa je istega dne odtisnil tudi italijanski komisar pri prehodu meje v Logatcu. Uspešno so prestali preglede pri preiskovalni komisiji v Trstu in 24. decembra, dan pred božičem, dobili dovoljenje za vkrcanje. Marijana je imela ob odhodu petintrideset, Micka štirinajst, Angela deset in Lojze osem let. Čakalo jih je novo življenje v neznani deželi, za vedno so zapustili stari kraj, sorodnike in znance.

Po dobrih treh tednih plovbe so zagledali kopno, pred njihovimi očmi je na ozadju newyorških stavb iz morja zrasel *Kip svobode*. Postali so del dvanajst milijonske množice emigrantov in 92 000 Slovencev, ki so v Združene države Amerike vstopili preko Ellis Islanda. V arhivu fundacije The Statue of Liberty - Ellis Island,⁵ ki je dostopen na spletu, je njihov prihod z ladjo Belvedere zabeležen januarja 1921. Micka se spominja, da so s sabo na pot vzeli vsak le po dve obleki. Eno so imeli na sebi, drugo so oblekli tik preden so stopili na ameriška tla, staro pa vrgli v morje. To dejanje je predstavljalo nov začetek in simbolno pretrganje s starim življenjem. Ko so prestali še preglede in izpraševanja na »otoku solza«,⁶ so

5 <http://libertyellisfoundation.org/passenger>.

6 Ellis Island je za večino Slovencev predstavljal vstopno točko v Združene države Amerike. V registracijski dvorani so se vsi priseljenci srečali z imigracijskim uradnikom in morali (pravilno) odgovoriti na nekaj deset vprašanj. Če so uspešno prestali zaslišanje in zdravniški pregled, jim je bila pot v Ameriko odprta; tem je otok Ellis predstavljal upanje, zavrnjenim pa otok solza.

se kakor večina drugih, ki jim New York ni bil končna postaja, z vlakom odpeljali v notranjost dežele k možu oziroma očetu. Jernej, ki se je zdaj imenoval Jerry, jim je v pismu natančno razložil, kam naj gredo in po kom povprašajo. Štiri dni so potrebovali, da so prispeli v Raton v Novi Mehiki, na jug ZDA, od tam so se s taksijem odpeljali v dobrih 8 milj (13 km) oddaljeni Yankee. Cvetoča rudarska naselbina, ki je nastala leta 1905 v bližini Sugarite Canyon, kjer so bila bogata nahajališča bitumenskega premoga, je postala njihov dom. V času Jernejevega prihoda je kraj štel nekaj tisoč prebivalcev, večina je prebivala v ličnih belih lesenih hišah z zelenimi strehami. V mestu so bila številna podjetja, pošta, trije penzionci, pekarna, dvorana za prireditve in zabave, trgovina, bolnišnica ter šola za otroke rudarjev. Imeli so odlično bejzbolsko moštvo, ob sredah zvečer filmski večer, sobote so bile rezervirane za ples. Ljudje so v Yankee od blizu in daleč prihajali s posebnim vlakom, ki je kraj zapustil v nedeljo zjutraj, ko se je zabava končala. V začetku dvajsetih let, torej kmalu po prihodu Marijane z otroki, so rudnike začeli zapirati. Kraj se je izpraznil in leta 1940 so tam našli le še 148 ljudi; danes je Yankee »mesto duhov«.7

Micka v obljubljeni deželi postane Mary

Micka v obljubljeni deželi postane Mary. (iz zasebnega arhiva)

7 »Mesto duhov« oziroma »Ghost town« je ameriški izraz za opuščeno naselje ali mesto, razlog za odhod prebivalcev so največkrat osiromašenje naravnih virov, spremenjena gospodarska dejavnost ali sprememba prometnih poti.

Micka je z vstopom v ZDA postala Mary. Takoj po prihodu je začela delati v hotelu in restavraciji, katere lastnik je bil njen stric, očetov brat Frank Krek. Iz drobnega dekliča z otožnim pogledom je zrasla v lepo dekle in sedemnajstletno je na nedeljski veselici opazil Ivan Bizjak.

Ivan je bil leta 1894 rojen v Ospu na Primorskem, v številni družini, in že ob začetku 1. svetovne vojne so ga vpoklicali v vojsko. Kot avstrijski vojak je bil poslan na tuja bojišča, tam so ga zajeli Italijani in ga internirali na Korziko. O vojnih letih ni dosti govoril, dejstvo pa je, da je bil ob izpustu grozovito razočaran, saj se je iz italijanskega ujetništva vrnil v državo, ki so ji po novem vladali Italijani. Doma ni bilo dela in na majhni kmetiji tudi ne prostora za vse brate, italijanski škorenj pa je vse bolj nasilno stopal v vsakdanje življenje primorskih Slovencev. Ivan se je odločil, šel je v Trst in kupil karto za »šif«.⁸

Beležke o poti si je pisal v droben zvezek. Novembra 1921 je iz Trsta odplul s parnikom Kolumbija. Na ameriška tla je kot italijanski državljani Giovanni Biziak stopil v pristanišču Brooklyn, star je bil šestindvajset let. Štirinajst dni je s sopotniki iz tretjega razreda na ladji čakal na dovoljenje za vstop v državo in se nato tudi on štiri dni vozil do Ratona v zvezni državi Nova Mehika, kamor je prispel 29. marca 1921. Najprej je delal v rudniku skupaj z Mickinim očetom, leta 1923 je delo dobil v približno 40 mil (65 km) oddaljenem rudarskem mestu Dawson.

Rudarjeva nevesta

S poroko sta Ivan in Mary počakala do njene polnoletnosti, preden pa sta se 7. junija 1924 vzela, so med krajema Yankee in Dawson potovala čudovita ljubezenska pisma. Žal so ohranjena le Ivanova. Ob številnih izpovedih naklonjenosti in načrtih za poroko iz njih izvemo tudi nekaj o rudarskem življenju. Ivan je bil nastanjen v »boarding house«,⁹ trdo je delal od ranega jutra in največkrat do noči. Ob sobotah zvečer je s prijatelji spil kozarec ali dva v krčmi, če se ni že takoj po koncu izmene odpravil na obisk k družini bodoče žene.

Delo v rudniku je bilo izredno nevarno, saj je bil zaslužek na prvem mestu, za varnost pa, kljub predpisom, ni bilo poskrbljeno. Dawson je znan po dveh hudih rudniških nesrečah, ena se je zgodila leta 1913, druga pa deset let pozneje, prav ob Ivanovem prihodu. V rudniku se je vnel rudniški prah in povzročil eksplozijo. V prvi nesreči je umrlo 260 rudarjev, v drugi pa 123, mnogi med njimi so bili sinovi žrtev iz prve nesreče.

8 Slovenski naseljenci v obljubljeni deželi so hitro posvojili nekatere angleške besede, pisali so jih pa »po naše«. Tako so na primer rudniku rekli »majna« (angl. mine), ladji, s katero so se pripeljali čez morje, pa »šif« (angl. ship).

9 Mnogi samski rudarji so bili nastanjeni pri družinah v »boarding house«, s čimer so si te dvignile družinski proračun. V najem so vzeli sobo, v ceno pa sta bila navadno vključena tudi pranje perila in obrok.

Povsorn. 13 / 1927.

Dragi, poročnik!

Poročnik Ivan, te ljubim in parni besedi, miicer
 naj Gubec, tudi abades sem volobil toje par-
 tino, torej zlobaš in čep, seti se enkrat evono
 zohvalna, ten zloba bema cela, dlopača,
 tudi pa se bit vesel bi bit ne bita videl.
 A vrag se miče naraški, baci poročnik bi
 To se imajo da mi poročnik se eno
 ce ne cele vrag oel papa, oel totkanlar bora
 te viedel celo pa poročnik se ne viedel
 kor ti totkanlar, Pedač ka poročnik, a
 majne in vrag, pač ka grem s post.
 Pa, pa gleglam, in vrag ne sam enkrat.
 Pa, pa imem gubec na parni ma
 pomba in tuda na Pouton, ce pa
 bora vstičajin paričel, tihom, telebora
 vraga poročnik ali ne paričel
 moje srce se volio v ista parni kerat
 ko poročnik se bora urel, pač olam

Ivanovo pismo bodoči ženi. (iz zasebnega arhiva)

Mary in Ivan sta s poroko začela skupno ameriško zgodbo. (iz zasebnega arhiva)

Mali John Bizyak. (iz zasebnega arhiva)

Bratje in sestre Krek; od leve proti desni: John, Angela, Philip, Mary in Frank; trije bratje so bili rojeni v Ameriki. (iz zasebnega arhiva)

Po poroki se je Mary preselila k Ivanu v Dawson, ki je danes prav tako »mesto duhov«, takrat pa je postopoma prevzel vlogo izpraznjenega Yankeeja. Ivan je vsak dan odhajal v rudnik, Mary je skrbela za dom in trepetala za njegovo življenje. Bila je izredno nežna oseba, z večnim nasmehom na ustnicah, rada je šivala, pletla in vezla. Zakonska sreča se je zdela izpolnjena, ko se jima je leta 1924 rodila hči, poimenovala sta jo Helen. Detece pa je pri treh mesecih umrlo in Mary je bila neutolažljiva. Helen so pokopali v Dawsonu in pokopališče je danes edino, kar spominja na nekdanj cvetoče rudarsko mesto. Naslednjega otroka je Mary povila po več kot dvajsetih letih, skoraj pri štiridesetih. Sin John, rojen leta 1946, je bil tako pravo presenečenje in blagoslov.

Sreča pa spet ni hotela ostati predolgo. Leta 1953 je v šestdesetem letu starosti umrl Ivan in Mary je ostala sama s sedemletnim sinom. Preselila se je v Raton, kjer so živeli starši in sestra Angela ter za preživljanje začela čistiti hiše in pisarne. Zgodaj je osivela, prijazni nasmeh pa je ni nikoli zapustil. Rada je vrtnarila, vzgajala rože in kuhala. Sin John se je prav tako zaposlil v rudniku v bližini Ratona in se poročil z Američanko Peggy Margaret. Leta 1982 se je Mary skupaj z njima prvič vrnila v »stari kraj« in z rdečim hlačnim kostimom ter bluzo z rožnatim vzorcem med nas prinesla živo sliko tete iz Amerike, ki je priletela iz obljubljene dežele. Ko so se z najetim avtom peljali po Poljanski dolini, je spet postala Micka,

radostno je vzklikala, ko je prepoznavala kraje svojega otroštva. Srečanje s sorodniki je bilo izjemno ganljivo, po več kot šestdesetih letih je lahko objela svoje nečake, s katerimi je vzdrževala stike s pismi. Od takrat se je vrnila še večkrat, a vedno le na obisk. Njen dom je postal in ostal rudarski kraj na ameriškem jugu. Umrla je leta 2000, stara štiriindevetdeset let. Pokopana je v Ratonu in čeprav je že vrsto let pokojna, sin John še vedno trdi, da je pekla najboljše buhteljne na svetu.

VIRI:

osebni arhiv avtorice prispevka.

<http://libertyellisfoundation.org/passenger>.

LITERATURA:

Drnovšek, Marjan: *Izseljevanje, »rak rana« slovenskega naroda : od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana : Nova revija, 2010, 411 str.

Drnovšek, Marjan: *Usodna privlačnost Amerike : pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*. Ljubljana : Nova revija, 1998, 390 str.

Janežič, Helena: *V obljubljeno deželo : Slovenke v ZDA*. Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica, 2016, 62 str.

Jesenko - Filipič, Bernarda: »Tiste dni je vse drlo v Ameriko ...«. V: *Vaščan*, letnik 42, št. 123, Poljane : Svet Krajevne skupnosti, 2016, str. 25–33.

Summary

Emigrant story from the Škofja Loka hills

The immigrant story of Marija Krek starts in 1905, in the village of Gorenje Brdo in the Poljane valley. Her relative, the author of the article, reconstructs the story with the aid of documents, letters and family photographs. Marija, known as Micka, left home at the age of fourteen with her mother, brother and sister and joined her father in the south of the United States of America. In the town of Yankee, she met her future husband, Ivan, who was born in Osp in Primorska, and gave birth to two children. She first returned home, together with her son and daughter-in-law, after 62 years and again met her relatives, with whom she had maintained contact through letters.